

Астана қаласы әкімдігінің
«№ 2 өнер мектебі» шаруашылық жүргізу
құқығындағы мемлекеттік коммуналдық кәсіпорны

«Дауыс қою жаттығулары» (әдістемелік құрал)

«Ән орындау бөлімі»: Дәстүрлі ән

**Педагог: Жакешова.З.У
Мейрхан.Н.Қ**

Астана қаласы

Мазмұны

I. Кіріспе.....	3
II. Теориялық бөлім.	
Дәстүрлі ән салу сабағындағы артикуляциялық жаттығулар.....	4
Артикуляция теориясы	5
Артикуляция – әнші дауысының дұрыстығын қамтамасыз ететін негізгі фактор	6
Тыныс алу және дауыс шығару жаттығулары.....	7
Вокализ және техникалық дайындық	8
III. Қорытынды.....	10
Қолданылған әдебиеттер.....	12

Кіріспе

Бүгінгі таңда дәстүрлі ән өнері өте танымал болып келеді және көптеген адамдарды қызықтырады. Дәстүрлі әнді меңгеру үшін тек балалар ғана емес, өздерін үлкен сахнада көргісі келетін ересектер де қызығушылық танытады. Бір қызығы, бұған әр түрлі жастағы және мамандықтағы адамдар келеді. Біз бірнеше тенденцияларды байқадық: эстрадалық вокалда өз дауыстарын жоғары деңгейде пайдаланатын білім алушылар өте аз. Бұл бірқатар себептерге байланысты: қате тыныс алу, дыбысты дұрыс шығармау, дауыс гигиенасының дұрыстығы. Сондықтан біз эстрадалық вокалдық әдістемелерді қарастырып, біз үшін ең лайықтысын анықтаймыз.

Дәстүрлі ән педагогикада орындаушыларда вокалдық дағдыларды қалыптастыру туралы мәселені зерттеу мен әр түрлі әдістерге сәйкес жаңадан келген эстрадалық орындаушыларға вокалдық дағдыларды қалыптастыруға қатысты мәселені жеткіліксіз білу арасындағы қайшылықты ажыратуға болады.

Зерттеу мақсаты: теориялық тұрғыдан негіздеу және тәжірибелік-ізвестіру арқылы сабақ барысында жаңадан бастап жатқан әншілер үшін вокалдық дағдыларды қалыптастыруға арналған жаттығулар жиынтығын тексеру.

Зерттеу пәні - вокалдық дағдыларды қалыптастыруға арналған жаттығулар жиынтығы.

Зерттеу гипотезасы: бастаушы орындаушыларда вокалдық дағдыларды қалыптастыру тиімді болады, егер: бастаушы орындаушының жеке және жас қабілеттерін ескерсе және вокалдық жаттығулар кешенін қалыптастырса.

Жаттығулар есте оңай сақталу керек. Олар техникалық тұрғыдан жақсы дамиды, тыныс алу жеткілікті болады, тұрақты интонация қалыптасады, біртекті тембр мен динамика оңай сақталады. Мен дыбысты бір ұзақ деммен «тарту» керек жаттығуларға кеңес бермеймін. Бұл өте қиын және көмейді «қысып» алуға болады. Тәжірибе жаттығулардың, гаммалардың және арпеджионың орташа екпінде және жылдам қарқында тиімділігін көрсетті. Дауыстың жеңілдігі мен икемділігі дамытылады, дыбыстың күшеюі мен еселеуі алынып тасталады.

Біз келесі әдістер туралы айтып отырмыз: тыныс алу (диафрагма, тірек), дикция, кеуде регистрі, бас регистрі, көмей, әр түрлі регистрлердегі вокалдық әдістер (субтон, сөйлеу мәнерінде ән айту, халықтық дыбыс, фальцет, академиялық дыбыс – есінеу, йодль, діріл, мелизмдер, жұмсақ таңдай, қатты таңдай, аралас, өтпелі ноталар), жаттығулар, шығарманы талдау, микрофонмен жұмыс, актерлік шеберлік.

Дәстүрлі ән салу сабағындағы артикуляциялық жаттығулар

Дәстүрлі ән салу сабағында артикуляциялық жаттығулар — дауыс пен сөйлеу мүшелерін дамыту, дикцияны жақсарту және әуенді анық әрі таза айтуға үйрету үшін өте маңызды. Бұл жаттығулар көмей, тіл, ерін, жақ, тыныс алу мүшелерін дұрыс жұмыс істеуге бейімдейді.

Артикуляциялық жаттығулар түрлері

1. Тілге арналған жаттығулар

«Сағат» — тіл ұшын оңға-солға жылжыту.

«Ат шаптырту» — тілді таңдайға соғу (шапалақ секілді дыбыс шығару).

«Сыпырғыш» — тілдің ұшымен үстіңгі тісті сыпырғандай қозғалыс жасау.

«Көпір» — тілдің ұшын жоғары көтеріп, артқа қайтару.

2. Ерінге арналған жаттығулар

«Түтін шығару» — ерінді түтікше секілді жинап, ұзақ «у-у-у» дыбысын айту.

«Күлімдеу» және «ерінді шығару» — бірде ерінді жымитып, бірде алға созу.

«Мотоцикл» — еріндермен «брррр» деген дірілдетіп дыбыс шығару.

3. Жақты босату жаттығулары

Ауызды кең ашып, «а», «о», «э» дыбыстарын айту.

Жақты төмен түсіріп, тілді төмен қарай еркін түсіру.

4. Дыбыстау жаттығулары (вокалды)

Глассировка — «а-о-у-ы-э-и» дауысты дыбыстарын созып айту.

Буын қайталау — ма-ма, ба-ба, на-на сияқты буындарды әртүрлі екпінмен айту.

Мелизм жаттығулары — бір дыбысты әртүрлі биіктікте созу (гаммалармен).

5. Тыныс алу жаттығулары

Мұрынмен терең дем алып, ауыз арқылы ұзақ, бірқалыпты «с» немесе «ш» дыбысын шығару.

«Қағаз ұшыру» — ауыз алдында тұрған қағаз парағын тек деммен қозғау.

Жатып дем алу — ішпен тыныс алып, қабырға мен иықты қозғалтпай, ішпен демді басқару.

«Артикуляция теориясы»

Артикуляция теориясы сөйлеу тілінің дыбыстарын шығару процесін зерттейтін ғылым саласы болып табылады. Ол адамның сөйлеу мүшелерінің (тіл, ерін, жақ, тамақ, дауыс шымылдығы және т.б.) қалай жұмыс істейтінін, дыбыстардың пайда болуын және олардың физикалық қасиеттерін зерттейді. Артикуляция тілдің дыбыстық жүйесін түсіну үшін маңызды, себебі әрбір дыбыс түрлі артикуляциялық қозғалыстардың нәтижесі болып табылады.

Артикуляциялық аппараттың қызметі: Артикуляциялық аппарат сөйлеу кезінде дыбыстарды қалыптастыру үшін жауапты. Бұл аппараттың құрамына мыналар кіреді:

Еріндер

Тіл

Төменгі және жоғарғы жақтар

Тамақ, дыбыстың өткізу арналары

Дауыс шымылдығы

Артикуляциялық негіздер: Артикуляциялық негіздер екі категорияға бөлінеді:

Органикалық (физикалық) негіздер: сөйлеу мүшелерінің құрылымы мен қызметі. Олар дыбыстардың дұрыс шығуы үшін өте маңызды.

Функционалдық негіздер: артикуляциялық қозғалыстардың сипаттамалары мен олардың нәтижесі.

Дыбыстардың классификациясы: Артикуляцияға негізделген дыбыстардың классификациясы:

Қатаң және жұмсақ дыбыстар: Дыбыс шығару кезінде тілдің немесе еріннің катаюы немесе жұмсаруынан туындайды.

Жабық және ашық дыбыстар: Бұл дыбыстардың шығу процесі ауздың жабық немесе ашық болуына байланысты өзгереді.

Артикуляциялық жаттығулар: Артикуляциялық жаттығулар сөйлеу мүшелерінің икемділігін арттырып, дыбыстарды нақты және дұрыс айтуға мүмкіндік береді. Бұл жаттығуларды логопедтер мен сөйлеу терапевтері жиі пайдаланады.

Артикуляцияның маңызы

Сөйлеу дағдыларының қалыптасуы: Артикуляция дұрыс қалыптасқан кезде адам тілінде дыбыстар айқын әрі түсінікті болады.

Фонетика мен фонологияның негізі: Артикуляция тілдің дыбыстық құрылымының негізін түсінуге көмектеседі, әрі фонетикалық жүйенің жұмысын ашуға мүмкіндік береді.

Сөйлеу бұзылыстарының алдын алу: Дұрыс артикуляция сөйлеу бұзылыстарының, мысалы, дыбыстарды дұрыс айтпаудың немесе сөйлеу ақауларын болдырмауға септігін тигізеді.

«Артикуляция - әнші дауысының дұрыстығын қамтамасыз ететін негізгі фактор»

Вокал артикуляциясы әнші дауысының айқындылығын, әсерлілігін және дұрыстығын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Вокалдық техникада артикуляцияның рөлі зор, себебі ол дыбыстың сапасына, сөздің анық естілуіне және әншінің жалпы көрінісіне әсер етеді. Практикалық бөлімде вокал артикуляциясын дамыту үшін бірнеше негізгі жаттығулар мен әдістерді қолдануға болады.

Вокал артикуляциясын дамытуға арналған жаттығулар:

Еріндер мен тілдің қозғалысы:

Еріндерді жаттықтыру үшін «па-па-па», «ма-ма-ма» сияқты қайталама дауыстарды айтуға болады. Бұл жаттығулар еріндерді еркін қимылдатуға және дұрыс артикуляция жасауға көмектеседі.

Тілді дұрыс орналастыру үшін тілдің ұшымен әртүрлі дыбыстарды айту: «та-та-та», «да-да-да», «ла-ла-ла». Бұл тілдің икемділігін және дыбыстардың айқын естілуін қамтамасыз етеді.

Дауысты дыбыстарды айқын айту:

Вокалдық артикуляцияның маңызды аспектісі — дауысты дыбыстарды дұрыс айту. Мысалы, «а», «е», «и», «о», «у» дауысты дыбыстарын ашық әрі анық айту үшін, алдымен тыныс алу техникасын меңгеріп, дауысты дыбыстарды ашық, толық айту керек.

Әр дауысты дыбысты түрлі дауыспен айтуға, оның түрлі регистрлерде қалай естілетінін зерттеуге болады.

Жақтың қозғалысын бақылау:

Вокалистің жақ бұлшықеттерін еркін ұстап, ән айтқанда дұрыс қозғалуы керек. Мысалы, «а» дауысты дыбысы кезінде ауызды кеңірек ашып, дыбыстың тазалығын арттыруға болады.

Жақтың қозғалысын қадағалап, әртүрлі дыбыстарды айту арқылы артикуляцияны жетілдіруге болады.

Сөздер мен мәтіндерді айқын айту:

Ән айтқанда сөздер мен мәтіндер айқын естілуі үшін артикуляция өте маңызды. Әріптердің дұрыс айтылуына мән беріп, мәтіннің түсінікті болуы үшін ауызды дұрыс ашып, әрбір дыбысты айқын естіртіп айту керек.

Мысалы, «па-па» немесе «та-та» сияқты қайталаулар арқылы сөздердің дұрыс артикуляциясын жаттықтыруға болады.

Жаттығуларды орындау:

Мақсат: Дыбыстың айқын шығуын қамтамасыз ету және әннің мәтінін дұрыс жеткізу.

Ұсыныс: Әр жаттығуды баяу, бірақ анық орындаңыз. Уақыт өте келе жылдамдықты арттыруға болады.

Бұл жаттығулар вокалдың артикуляциясын дамытуға, дыбыстың тазалығын арттыруға және әннің мәнін тыңдарманға дұрыс жеткізуге көмектеседі.

Тыныс алу және дауыс шығару жаттығулары

Вокалдық жаттығуларды тиімді өткізу үшін әртүрлі үлгілік сабақ түрлерін қолдануға болады. Әрбір сабақтың мақсаты — әншінің техникалық шеберлігін, дауыс күшін, артикуляциясын, дыбыстың сапасын және музыкалық түсінігін дамыту. Төменде вокалдық жаттығуларға арналған бірнеше үлгілік сабақ түрлері берілген:

1. Тыныс алу және дауыс шығару жаттығулары

Бұл сабақтың мақсаты — әншінің тыныс алуын реттеу және дауыс аппаратының дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз ету.

Жаттығулар:

Тыныс алу техникасы: Тері арқылы тыныс алу (терең және баяу тыныс алу), ұзақ дем шығару.

Дауыс шығару: «Гу-гу» немесе «Ммм» дыбыстарын шығару арқылы кеудеге тыныс алу және дауыс шеңберін дамыту.

Кері тыныс алу: Қысылған дыбыстарды (мысалы, «ssssssss») ұзақ және жүйелі түрде шығару.

2. Артикуляция мен дикцияны дамыту сабақтары

Бұл сабақтың мақсаты — вокалдық сөздер мен дыбыстарды дұрыс айту, дауысты және дауыссыз дыбыстарды айқындау.

Жаттығулар:

«Ма-ма-ма» немесе «Па-па-па» жаттығулары: Бұл жаттығулар еріндер мен тілдің икемділігін дамытуға көмектеседі.

Сөздермен жаттығулар: Әр түрлі артикуляциялық жаттығулар (мысалы, «та-та-та», «да-да-да», «са-са-са») арқылы дикцияны жетілдіру.

Қысқа сөздерді айтқанда дыбыстарды айқындау: Сөздердің әріптерін бір-бірінен бөліп, айқын айту.

3. Тоналды диапазонды дамыту сабақтары

Бұл сабақта әнші өзінің дыбыс ауқымын (диапазонын) кеңейтіп, әртүрлі регистрлерде жұмыс істейді.

Жаттығулар:

Глиссандо (жоғарыдан төменге немесе төменнен жоғарыға сырғыту): Бұл жаттығулар диапазонды кеңейтуге көмектеседі.

Құрастыру жаттығулары: Бірнеше нотадан тұратын жаттығулар арқылы жоғарғы және төменгі ноталарды таза айту.

4. Сезім мен мәнерлікті дамыту сабақтары

Бұл сабақта әнші әннің эмоциялық мазмұнын жеткізуге үйренеді, ән айту кезінде сезімді білдіру өте маңызды.

Жаттығулар:

Мәтіннің эмоциялық мәнін сезіну: Әннің сөздері мен оның мазмұнына сәйкес дауыс арқылы сезімдер мен эмоцияларды жеткізу.

Фразировка және динамика: Әннің фразаларын жақсы айту үшін тыныс алу мен дыбыс көлемін басқару.

5. Ритм және интонацияны дамыту сабақтары

Бұл сабақта әнші ритм мен интонацияны дұрыс сақтау үшін арнайы жаттығулар жасайды.

Жаттығулар:

Тонның дәлдігі: Әр нотаны дәл айтуды дамыту.

Ритм бойынша жаттығулар: Әр түрлі ритмдік үлгілерді айтып, дауыс пен музыканың уақытын нақты үйлестіру.

Қарқын: Ән айтқанда түрлі қарқындарды дұрыс пайдалану (жылдам және баяу).

6. Музыкалық интерпретация және стиль сабақтары

Бұл сабақ әншінің музыканы және оның жанрын түсінуін тереңдетуге бағытталған.

Жаттығулар:

Мелизмалар: Бұл жаттығулар вокалдық әшекейлер мен әуендерге мәнерлі түрде қосымша ноталар қосу үшін пайдалы.

Әннің стильдік ерекшеліктері: Әр жанрды (классика, джаз, поп және т.б.) ән айту кезінде дұрыс интерпретациялау.

Мәнерлілігі мен үзілістері: Әнді орындағанда белгілі бір нүктелерде тыныс алу немесе үнсіздік қосу.

7. Топтық жұмыс және ансамбльде ән айту

Бұл сабақтың мақсаты — көпшілікпен немесе оркестрмен бірге орындау кезінде вокалистің үйлесімділігі мен сезімталдығын дамыту.

Жаттығулар:

Хормен ән айту: Хорда дауыс шығару арқылы басқа дауыстармен үйлесімді жұмыс істеу.

Әннің әртүрлі қабаттарын орындау: Әр дауыспен жұмыс істеу (сопрано, альт, тенор, бас) және ансамбльде біріккен жұмыс.

8. Жеке ән айту және орындаушылық шеберлік сабағы

Бұл сабақ әншінің өзіндік дауысының ерекшеліктерін дамытуға бағытталған.

Жаттығулар:

Өзіндік ән таңдау: Әнші өз дауысына және стиліне сәйкес әнді таңдап, оны орындау.

Өзіндік талдау және бағалау: Өзін тыңдап, ән орындау кезінде техникалық қателіктерді анықтау және оларды түзету.

Әр сабақ түрі әншінің дауыстық қабілеттерін арттыруға және музыкалық шеберлігін дамытуға бағытталған. Вокалдық жаттығулар тек техникалық дайындықты емес, сонымен бірге музыкалық және эмоционалдық түсінікті де қамтиды.

Қорытынды

Дәстүрлі ән салу сабағында педагогтың әдістемесі мен көрнекіліктері әншінің техникалық және музыкалық дамуына үлкен әсер етеді. Әдістемелер мен көрнекіліктерді қолдану сабақтың тиімділігін арттырып, әншінің дауыстық мүмкіндіктерін дамытуға көмектеседі. Әдістемелердің әртүрлі түрлері мен көрнекіліктері әрбір вокалдық техниканы жетілдіруге арналған, және әр сабақта қолданылатын көрнекіліктердің әсері ерекше.

1. Әдістемелер

Педагогтар вокал сабағында әртүрлі әдістемелік тәсілдерді қолданады, олар вокалдық дағдыларды дамытуға, әншінің техникалық және шығармашылық деңгейін арттыруға бағытталған.

а) Дәстүрлі әдістемелер

Тыныс алу техникасы: Әншіге дұрыс тыныс алуды үйрету үшін педагог әдетте «диафрагмалық тыныс алу» немесе «құрсақ тыныс алу» әдісін қолданады. Бұл әдіс әншінің дауысын табиғи әрі күшті етіп қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Фразировка және динамика: Әншінің әнді орындау кезінде дауыс күші мен динамиканы дұрыс қолдануына көмектесу үшін педагог белгілі бір шығарманың фразаларын түсініп айтуға үйретеді. Динамикалық аймақтар мен әртүрлі интонацияны дамыту да вокалдық әдістемеде маңызды рөл атқарады.

б) Құралдар мен инновациялық әдістер

Тікелей кері байланыс: Педагог әншіге өзінің орындауын тыңдап, өз қатесін түзету үшін кері байланыс береді. Мұндай әдіс педагог пен шәкірт арасындағы өзара түсіністікті нығайтады.

2. Көрнекіліктер

Вокал сабағында көрнекіліктер әртүрлі тәсілдер мен құралдар арқылы қолданылады, олар әншінің дауыстық мүмкіндіктерін арттыруға бағытталған.

а) Мұғалімнің дауыс үлгісі

Педагог әншінің дұрыс дыбыс шығаруы үшін әртүрлі дауыстармен үлгі көрсетуі маңызды. Бұл әншіге дауысын дұрыс жұмсауға және техникасын реттеуге көмектеседі. Әнші мұғалімнің үлгісін тыңдай отырып, музыкалық элементтерді (интонация, динамика, фразировка) дұрыс ұстануға үйренеді.

б) Графикалық суреттер

Дыбыстық схемалар мен диаграммалар: Дыбыстың шығуын, тыныс алу техникасын және дауыс қозғалысын көрсету үшін диаграммалар қолдануға болады. Мұндай көрнекіліктер әншінің тыныс алу мен дыбысты шығару кезіндегі орнын дұрыс білуіне көмектеседі.

Анатомиялық суреттер: Вокалдық техника бойынша дұрыс тыныс алу мен дауыс шығару жолдарын түсіндіру үшін вокалдық аппараттың анатомиясын көрсететін суреттер немесе схемалар қолданылады.

в) Видео және аудио жазбалар

Өзін-өзі тексеру: Педагог видео немесе аудио жазбаларды пайдаланып, оқушының вокалдық орындауын тыңдауға және өз қатесін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс өз-өзіне талдау жасауға және қателіктерді түзетуге көмектеседі.

Дыбыстық жазбалар: Әрбір жаттығуды орындау кезінде әнші дыбыстың нақты қалай естілетінін тыңдайды, бұл дауыстың тазалығын арттырады.

г) Мультимедиялық құралдар

Қосымша музыкалық бағдарламалар: Вокал сабағында заманауи музыкалық бағдарламалар мен қосымшалар, мысалы, дыбысты өңдеу және талдау үшін қолданылатын программалар, өте тиімді болуы мүмкін. Олар арқылы әнші дауысының дәлдігі мен интонациясын тексеруге мүмкіндік алады.

Вокал сабағында педагогтың қолданатын әдістемелері мен көрнекіліктері әншінің техникалық дағдыларын жетілдіру үшін маңызды құралдар болып табылады. Әрбір әдіс пен көрнекі құрал сабақтың тиімділігін арттырып, әншінің дауыстық мүмкіндіктерін дамыта отырып, музыкалық және вокалдық шығармашылықты шыңдауға ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстанның музыка мәдениеті.-Алматы:ҚМБ,1957.-179 б.
2. Жұбанов А. Ән-күй сапары.- А.:Ғылым,1976.-500 б.
3. Найманбаев Ә. Шығармалар.-Алматы: Жазушы, 1988.-304 б.
4. Мұхамедханов Қ.Абайдың ақын шәкірттері. К.3.-Алматы:Дәуір,1995.-320 б.
5. Ибрагимов Т. Толқын толғауы.-Алматы: Өнер, 2000.-360 б.
6. Жұбанов А. Замана бұлбұлдары.-Алматы:Дайк-Пресс, 2001. - 440 б.
7. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі: қазақтың халық сазгерлерінің өмірі мен шығармашылығы туралы.-Алматы:Дайк-Пресс,2002.-325 б.
8. Қожағұл С. Әсет ақын.-Алматы: Қазақ тарихы, 2003 ж.-144 бет.
9. Затаевич А.В. 1000 песен казахского народа.-Алматы:ДайкПресс,2004.- 496 с.
10. Қазақ халқының дәстүрлі музыкасы.-Алматы:ДОИВА, 2005.-560 б.
11. Мұхамедханов Қ. Абай мұрагерлері.-Алматы: Алаш, 2005.-332 б.
12. Негимов С. Қазақтың сал-серілері.-Алматы:Ана тілі, 2005.-126 б.
- 13.Затаевич А.В. 500 казахских песен и кюйев/отв.ред. С. Кузембаева.-Изд. Акад., доп.-Алматы:ИЛИ им. М. О. Ауэзова, 2007. - 1148 с., ноты.
14. Алтай-Тарбағатай өңірінің халық әндері.1-кітап.-Алматы:Атамұра, 2008.-288 б., ноталы. 8.-288 б., ноталы.
15. Байбек А. Песенный стиль Арки в контексте этносольфеджио.- Алматы:б.и.,2009.-27 с.
16. Сарыарқа әндері. Антология.-Алматы: б. ж., 2009. - 331 б., портр., ноталар.
17. Қорамсаұлы, Ақан сері.-Алматы:Қазақстан, 2013. - 383 б., портр., ноталы
18. Қожағұлұлы, Біржан сал. Шығармалары.-Алматы:Қазақстан, 2013.-383 б.